

només hi era un adjectiu amb el valor de '(qui) va per *semítas* ('corriols' o 'carrerons)'), però el romànic diria CAMINUS SEMITARIUS 'camí a manera de dreuera o corriol', després substantivat: aquesta és la base conservada pel fr. *sentier*, oc. *senderier*, cast. *sendero*, cat. *sender*, mentre que el port. *sendeiro* manté encara el caràcter d'adjectiu aplicat a animals vells (que traginen per camins de bast) i a gent arrossinada. Alguna cosa ens en ha restat també, almenys a les Illes: «Un camí *sender*» en un doc. mall de 1456 (BSAL IV, 10); *AlcM* troba el *camí sender* a Felanitx per al que «alguns propietaris construeixen per anar a les seves propietats»; el *CostManc* (II, 77, § 242) ho dona com a propi de Men, «el camí privat que travessa terres d'altri»; en aquesta illa ho tinc anotat en forma ja substantivada: «hi ha un *sandé* (que va) a Ses Bisquerres», Lluçmaçanes (1963). I se li ha mantingut alguna vigència literària en la llengua comuna, almenys en poesia: «Vine, vine, - Creu divina, / a aquest poble del Llorer. / beneeix-lo, - protegeix-lo, / del cel mostra-li 'l *sender*», Verdaguier, en un càntic a un santuari de Lloret de Mar, a. 1898 (O Cardona, *Goigs i C de Verdaguier*, 237).

En català s'ha conservat amb caràcter més extens que *senda*, car és també balear i té més extensió que aquell pel Princ. i Ross; tanmateix és també ben mort en cat. central (cal esborrar el «cat. or. *sender*» d'*AlcM*). Documentat des dels orígens: *ipso semitario* a. 993, *ipso semetario* a 1001, *ipso sendario* troba l'*InvlC* en docs. ross, i *sender mediatu* en un de 1144; «*ipso semedero* qui pergut ---» en un doc. d'Organyà de 1054 (MiretS, *BABL* VIII, 431); un *sender* que va a Fenollet, en un doc. de 1154, de la colle. Moreau (vol. LXVII); després «*affronta* ab hu *sender*» ròss. a. 1360, i semblants en altres de 1363, 1368, 1371, 1382 (*InvlC*).

També literàriament: «E fé la applicació / --- / en esta Art per veritat: / car si tu segueix son *sender*, / poràs per dret raysons haver, / ab les quals solrà questions / ---», Llull (*Aplicació de l'Art general, De Dret* VI, v. 13, Ross, p. 408) «Qui son camí verdader ha errat / per anar lla hon vol sojorn haver, / és-li forçat que prenga mal *sender* / e may venir a son loc desijat», Ausiàs VI, 2c. «Totes les places de la Ciutat --- e les carreres, e ls *senders*, e les aygues --- públics són», *CostTort.* (Ol., 426). «Per mig de la forest --- per un *sender* ---», Reixac (Q, 47.24).

Resta avui popular en els quatre dominis dialectals extrems la famosa i antiga Font N. «aqueix ample camí que cap a tu menava / ara és fora ['només'] un petit *sender*», Saisset (*Perpiny*, 18), i se sent molt pel ross. de la Plana, sobretot dels que tresquen per aquells vinyals: un *sandé dā biyyas* (dos de ben distanciat a Perestortes, 1960) I molt per tot el pirinec occidental: «és un *sendé* que va cap a la Garganta» (entre Argollell i Andorra, 1959), per a tot 'corriol' a Bof [1953 ---].

Senderó [Lab. 1840]: «un *senderó* tan estret que dues persones no hi cabian», Pin i Soler. en cat. central s'usa més que *sender* i no es té per foraster, com

senda, però en ús camperol se sent només del Llobregat enllà, i més en el Camp (Castellfollit de Poblet, 1927; «la dreuera de Fontscaldes no és més que un *sänderó*» Valls, 1964)

Sendera [1398]: «Sí m llevi de mon matí / --- temps era de primavera --- / e vai pendre mon camí / per una estreta *sendera*, / trescant (?) per cella carrera / fins que en fui arribat / en un --- prat / ---» Turmeda (*Dvrs*, v. 4); avui és també un mot usual sobretot pel Ponent i pel Migjorn; i en el seu sentit propi l'he sentit sobretot per les muntanyes entorn de l'Ebre, amb el valor de 'corriol', ben semblant al de *senda* i *sender*. una *sendèra* Ports de Tortosa, una *senderèta* El Boixar (1934)

Aquesta paraula i els seus diminutius són molt aptes per a sentits figurats 'Ruta aèria': dones! «lur vana via / no s pot trobar: / ans, en la mar, / hon és passada / nau, aviada, / se trobaria; / e s mostraria, / alt, *senderola*, / per lla hon vola / l'ocell en l'ayre / ---», (*Spill*, 7011). No sé ben bé si amb caràcter encara un poc figurat, ja ben concretat, a l'alta Ribagorçana, equivalent d'un *filo de lloza*: preguntant com ho fan per explotar la llicorella o *llosa* en gran escala, deien que en busquen un filó —I com ne dieu? — una *sendèra* (Senet, 1957); ja en domini aragonès, on no és clar si és també metafòric o més aviat nom del rossegant matoll, responent a la meua descripció del gavet o rododendron, a Panticosa (1966); en efecte *assenderat* (mot ben poc usat en cat, i de sentit ben diferent del castellà) se sent cap a Andorra aplicat a vegetals conradissos: «cal que les plantes siguem ben *assenderades*», oposat a *plapezades* 'creixent a claps' (Arcavell, 1936)

Que sigui el mateix mot, en l'origen, *sendera*, nom d'una mena de filat, em guardaré de negar-ho, entre altres raons pels fets que acabem de veure. Però tots en dubtem, i en especial el mateix Moll, que ara presenta les coses molt simples en *AlcM*, ficant-ho sense maldecaps com § 2 en l'article *sendera* amb els mots «ve del fet que els filats de caçar es paren en els *senders* o camins fressats dels conills i llebres», però el 1930 el posava dins l'article del fantàstic mot de Meyer-Lubke, 7596 «SARANDA, ab canvi de sufix: *sandera* 'filat per agafar conills» (*ACORB* II, 62): si bé ara amb raó ha deixat córrer aquest suggeriment, no menys inadmissible que aquell ètmon (veg ací *SARANDA*)

Ens és conegut des de c. 1400 [doc. mall. de 1391, *AlcM*]: «com alguns, ab temerària ambició moguts, se perforsen cassar, ab calderes, de nits, perdius e francolins, posant en les dites calderes lum, e de dia, ab scaiant o ab reclam, e lebres ab *çenderes*, coloms ab filats, --- levets a aquells los dits scaiants¹ o reclams», a 1447 (CaCandi, *MiscHic* I, 125; *BABL* I, 390), «--- los aguayts dels enemics assajen e spien sàviament e maestrívol, fan a saber los consells dels malignes, prenen los laços e trenquen les *senderes*, dissipen los filats, e fan troces de les machinacions dels enemics infernals», *Collacions* (ms S. xv, *DAG*).

Fig.: «Aprés fo molt falló, / cridant —a gat! a gat! / --- / corra-li donar combat, *sendera* li ha parade / al cap de Llobregat» (poema satíric, ms S. xv, trobat a